

תועאות היים

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א – פוסק עדת תימן

גליון 65

יו"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

נושאי השיעור: א) פליאה עצומה בלשון הרמב"ם לענין מעקה ושק"ט בענין זה ב) עוד שק"ט בדברי הרמב"ם בענין מעקה ישאר סכנות ג) ש"ת מיוחד ממרן שליט"א שנשאל בסיום השיעור.

השאלות ולהפוך את הסדר. משונה מאוד. אבל זה מה שכתב הנצי"ב. וכי יש ענין לרמב"ם להתנגש ראש בראש עם השאלות, לא מספיק לכתוב לעשות מעקה, וכנ"ל תירוץ זה מאד תמוה.

המשך דברי הנצי"ב לבאר שיטת רב אחאי לברך על המעקה דלא כהרמב"ם.
ובהמשך דבריו כתב, וז"ל עכ"פ דעת רבינו (רב אחאי גאון) צריך טעם [מדוע מברכים על המעקה ולא לעשות], ונראה משום דכשעושה מעקה לגג לא על הגג בלבד צריך לעשות אלא אפ"ל על בורות שחין ומערות שבביתו, וכדנתיא בספרי (תצא) אין לי אלא גג מנין לרבות בש"מ ונעיצים ת"ל לא תשים דמים בביתך, והרי לא גרע ממגדל כלב רע בתוך ביתו דמצוה להורגו מש"ה כדאיתא בב"ק טו: ומכל מקום ע"ז לבד א"א לברך שאין מברכין על לשון ל"ת כמ"ש הרא"ש (כתובות פא), אלא על מצוות עשה וא"כ א"א לברך אלא על מעקה שבגג. ודרכו של רבינו בכמה מקומות לכלול כל הדברים שאין חייבים לברך עליהם בברכה המחויבת כמ"ש (פ' צו שאילתא עג) גבי חלה שכולל בהפרשה ברכה על השריפה בזה"ז אע"ג שאין צריך ברכה בפ"ע, וה"ה הכא. מש"ה כתב לברך על כל הפרשת נזקי ביתו, ולא שייך ע"ז לשון על שיש מעקה ולא לעשות מעקה שהרי יש דברים שאינם בעשיה אלא בהעדר העשייה ובאזהרה דלא תשים מש"ה מברך בכלל על המעקה עכ"ל. תירוץ נפלא. שהרי השאלות כותב שמברך על החלה כולל בהפרשה ברכה השריפה וא"כ גם כן שיש דברים שא"א לברך עליהם כסולם רעוע וכדו' שהם בלאו, חז"ל רצו להכליל בברכה את הכל, ולכן תיקנו ברכה אחת כוללת. [ואפ"ל שלכאור לא מועיל ברכתו אא"כ הרג בסמוך כלב רע או הסיר מיד סולם רעוע מביתו מ"מ כדי להסביר את נוסח הברכה הביאור הוא שכדי להראות על רצון ה' להסיר כל זקק תיקנו בנוסח זה. וזה עכ"פ שיטה שאינה מקובלת].

ובהמשך לשון הנצי"ב כתב בזה"ל אבל דרכו של הרמב"ם אינו כן כמ"ש גבי חלה, מש"ה כתב בדיוק העושה מעקה לגגו וכי' שאין צריך לברך אלא על הגג, ולא בעי למיכלל ג"כ עכ"ל. וזה תירוץ נחמד. אבל מה שכתב בביאור דברי הרמב"ם לענין אקב"ו, נשמע מוזר. עכ"פ לא זכינו להבין את המהלך שלו.

תירוץ נפלא ממרן שליט"א ליישוב הקושיא הנ"ל.

חשבנו לומר תירוץ אחר על הרמב"ם. שאלנו למה הרמב"ם כתב בנוסח הברכות על ציצית, להתעטף בציצית. תפילין, להניח תפילין. מזוזה, לקבוע מזוזה. ולענין מעקה כתב אקב"ו לעשות מעקה. וחשבנו שהתשובה היא כך הרי כל המצוות האחרות יש בהם קדושה, ומוכן למה אומרים 'קידשנו במצוותיך'. אבל לענין מעקה היינו אומרים שאין לו קדושה, ונדלג על המילים הללו. ונברך בא"ה אמ"ה שציוונו לעשות מעקה. וזה אומר לנו הרמב"ם, שכיון שהתורה מצווה על כך יש בזה קדושה. ונכון שזה מצוה שכלית מ"מ כיון שהקב"ה ציוונו לעשות מעקה יש בו קדושה.

דברי הפאת שולחן בקדושת המעקה ושנאמרו בה תילי תילים של סודות.

ובאמת מצינו בספר פאת השולחן (הל' א"י ס"ב) [תלמיד של הגר"א. רבי ישראל משקלאו מח"ס תקלין חזתין] שכתב בקדושת מצוה מעקה שתלוי במצווה זו סודות נוראים ע"פ הקבלה וז"ל עיני ראו ולא זר שנפלו כמה וכמה בני אדם מגגי הבתים שהם בלי מעקה ומתו. והאיך הם נדחקים לתרץ מנהג גרוע [לפסור את עצמם ממעקה] במקום דררא דנפשות וכו' ולכן אם אדם בנה בית, יקיים מצוות לעשות מעקה. וכו' ויש לדון לזכות המנהג פה בעיר הקודש צפת [נלא היו עושים מעקה], שהיה פה רעד [רעידת אדמה] בשנת תק"כ ובאו אנשים ממקומות אחרים, שבמקומם הגגות משופעים ולא הורגלו בזה, ולא שמו לבם למצווה זו. וכו' ואי איישר חיילי מן אלי הייתי כופה לכל בעלי בתים שיעשו גגות לבתים. הארכת בזה לכבוד שמו של אלדי הארץ הנכבד והנורא ולתורתו הקדושה, אשר מצוה זו כמה תילי תילים וסודות

א.

דברי הרמב"ם בנוסח הברכות ומתי מברך.

בשם רחמן. נתחיל בעז"ה בשאלה מעניינת. הרמב"ם בהל' ברכות פ"א מסדר את הלכות ברכות. ובהלכה ח' כתב בזה"ל כל מצוה שעשייתה היא גמר חובה, מברך עליה בשעת עשייה. וכל מצוה שיש אחר עשייתה ציווי אחר, אינו מברך אלא בשעה שעושה הציווי האחרון. כיצד, העושה סוכה או לולב וכו' אינו מברך בשעת העשייה אקב"ו לעשות סוכה או לכתוב תפילין מפני שיש אחר עשייתן ציווי אחר, ואימתי מברך בשעה שישב בסוכה או כשינענע הלולב וכו'. אבל אם עשה מעקה מברך בשעת העשייה אקב"ו לעשות מעקה וכן כל כיוצא בזה עכ"ל.

וכתב עוד בהלכה יא- יב בזה"ל כל העושה מצוה בין שהיתה חובה עליו בין שאינה חובה אם עשה אותה לעצמו, מברך לעשות. עשה אותה לאחרים, מברך על העשייה. [הרמב"ם סובר שיש הבדל בנוסח, שאם עושה לעצמו מברך בלמ"ד ולאחרים מברך ב'על' וכך מנהגנו] כיצד. לבש תפילין, מברך להניח תפילין. נתעטף בציצית, מברך להתעטף. ישב בסוכה, מברך לישב בסוכה. וכן הוא מברך להדליק נר שבת ולגמור את ההלל. וכן אם קבע מזוזה לביתו, מברך לקבוע מזוזה. עשה מעקה לגגו, מברך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לעשות מעקה. הפריש תרומה ומעשרות לעצמו, מברך להפריש. מל את בנו, מברך למול את הן. שחט פסחו וחגיגתו, מברך לשחוט וכו', עכ"ל.

פליאה עצומה בדברי הרמב"ם.

ויש לשאול על הרמב"ם מדוע הכניס באמצע דבריו בברכה על המעקה, שמברך אקב"ו ובשלמא אם לא היה מזכיר זאת כלל, היה מובן שסמך על הלכה ח' שכתב שם שמברך אקב"ו אבל מדוע הכניס זאת באמצע הברכות, ודווקא על ברכת מעקה. ומפליא שכל המפרשים עברו ע"ז בשתיקה. אפ"ל לא שאלו את השאלה. והרי הרמב"ם לשונו צח ומצוחצח אין בו טיפת דיו לחינם ומה קרה שהכניס האקב"ו באמצע.

דברי הנצי"ב ליישוב הקושיא.

היחיד שעומד על השאלה הזאת זה הנצי"ב [חשבני שרק בגלל שהיה לו תשובה עמד בזה. הוא חיבר את הספר העמק שאלה על השאלות של רק אחאי גאון ומה שבגמ' מוזכר פריך רב אחאי זה הוספה מהגאונים. והוא היה מראשוני הגאונים מיד לאחר חתימת התלמוד] בשאלות פרשת עמק שאילתא קמה כתוב בזה"ל כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מטבילה וכו' וכד עביד מעקה אומר אקב"ו על המעקה וכד מחית מזוזה אומר לקבוע מזוזה עכ"ל. יש לו נוסח אחר בברכת המעקה, דלא כמו הרמב"ם שכתב להזכיר עשייה. ועמד בזה הנצי"ב שם וז"ל לכאור תמוה מ"ש ממזוזה דמברך לקבוע מזוזה וכמו כל המצוות דמפרשין בקיצור ענין המצווה, וגם בלמ"ד דהא רמיא עליה. וכ"כ הרמב"ם הל' ברכות פ"א ה"א קבע מזוזה לביתו, מברך לקבוע מזוזה. עשה מעשה לגגו, מברך אקב"ו לעשות מעקה. ולפי הנראה שראה הרמב"ם דברי רבינו ולשונו ובא להוציא מדעתך, שהרי גבי מזוזה קדדים לא כתב אקב"ו ובמעקה כתב אקב"ו ולא דבר ריק היאר אלא משום שראה מ"ש רבינו אקב"ו על המעקה ובמזוזה שאחריו קיצר וסמך על מעקה, מש"ה העתיק הרמב"ם לשונו ושלא כדבריו בעיקר נוסח הברכה אלא לעשות מעקה ע"כ.

תמיהה גדולה על דברי הנצי"ב ולכאור לא מחוירים דבריו.

הרמב"ם רוצה לאפוקי מהשאלות שצריך לברך לעשות מעשה ולא על המעקה, ולכן מביא את סגנון השאלות שכתב אקב"ו על המעקה ולשנות ולכתוב לעשות מעקה, כדי שנבין שהוא חולק על השאלות. זה תירוץו של הנצי"ב. אם הוא לא היה כותב לא הייתי מאמין שהוא אומר דבר זה. זה נשמע תירוץ משונה, וכי מי שלומד את הרמב"ם צריך לדעת מה כתב השאלות ולהבין שהרמב"ם חולק עליו ולכן צריך להעתיק את לשון

תלויים בה. ה' יתברך יצימה את האמת, לקבל האמת ממי שאמרה. וע"ז היו סרים כל הצרות והחוליים בל יפלו הנופלים, ובל יפלו הבתים ע"ד.

נפק"מ הלהכה האם מותר לעשות דברים מבזים ליד המעקה.

בפוסקים דנים אם אפשר לעשות דבר מבזוה ליד מעקה ואם יש בזה קדושה בשבלי הלקט כתב שאסור לעשות דבר מבזוה ליד מעקה וז"ל אסור לדורס על דבר שנעשה בו מצוה כגון מעקה ע"כ. והגר"ז אורבך התפלא, וכי יש בזה קדושה, הרי זה סה"כ למנוע מכשול. ומ"מ לפי דברי השבלי הלקט יוצא אסור לתלות על מעקה גרביים שהתייבשו כיון שזה בזיון. ואחד מגדולי הדור שאלו אותו אם מותר לתלות כביסה על מעקה, וענה וכי זה גרוע מסוכה, שמסופר בגמ' סוכה י: שבנימין עבדו של רב אשי התרטבה לו הכותונת ותלה אותה על הסך, וא"ל רב אשי שיריד את הכותונת שלא יאמרו שמוטר לסך בדבר המקבל טומאה, ומשמע מהגמ' שאין איסור להשתמש בסוכה לתלייה, ורק יש חשש שלא יאמרו וא"כ פשוט שמוטר לתלות על מעקה גרביים וכדו'.

ב.

דברי הרמב"ם לענין עשיית מעקה והסרת סכנות.

הרמב"ם בהל' רוצח שמירת הנפש (פ"א הלהכה א- ב) כותב בזה"ל מצוות עשה לעשות דברים מעקה לגגו שנ' ועשית מעקה לגגך וכו'. בית של שני שותפין, חייב במעקה שנ' כי יפול הנופל ממנו, לא תלה אלא בנופל. אם כן למה נאמר גגך [שמשמע לשון יחיד] למעט בתי כנסיות ובתי מדרשות, לפי שאינם עשויים לדירה. ובהל' ד כתב אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות, כגון שהיתה לו באר או בור בחצירו בין שיש בהם מים בין שאין בהם מים, חייב לעשות להם חוליה גבוהה עשרה טפחים. או לעשות לה כסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות. ומש"כ לגג התורה דברה בהווה וה"ה לכל סכנה. נמצא שבהל' א- ב כתב לענין מעקה לגג. ובהל' ד כתב לענין כסוי בור. ודבר שלישי כותב הרמב"ם בזה"ל וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצוות עשה להסירו ולהשמר ממנו, ולהזהר בדבר יפה שני' השמר לך ושמור נפשך. ואם לא הסיר, והניח את המכשולות המביאין ליד סכנה, ביטל מצוות עשה, ועבר על לא תשים דמים בביתך עכ"ל. [אגב נכנסנו לנושא הזה בגלל החיסונים. שמי שלא עושה חיסון, מסכן את עצמו ואת האחרים. גם כשנדבק וגם כשמדביק אחרים].

טעם מדוע לא מברכים על הריגת כלב רע ועוד חידוש גדול מחכמי תימן.

מקור דברי הרמב"ם בגמ' בב"ק טו: ע"ש ולכא' למה לא מברכים על סילוק של סולם רעוע, או על הריגת כלב רע. נראה כיון שבשביל לברך ע"ז צריך להמציא נוסח ברכה, כגון שציוונו להסיר מכשול זה א"א. ולברך לעשות מעקה, פשוט שלא שייך. ועל בור שעושה מסביב גדר או כשעושה מעקה למדרגות יש לדון האם צריך לברך. ובחיי אדם (כלל טו סעיף כד) כתב שהחייב רק על גג, וע"ז כתוב ועשית מעקה לגגך, בדווקא. ובשע"ה (ממונות ס' רכז הל' ו) הבאתי חידוש גדול בשם חכמי תימן בזה"ל, קודם התחלת עשיית המעקה יברך בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות מעקה, ולפי מנהגנו מוסיף לברך שהחיינו וכו', וכל זה לא רק במעקה שעושה לגג אלא גם לבור

ולמדרגות וכדומה. ובעיני יצחק הערה כא כתבתי בזה"ל, כן מוכח בהדיא מתוך דברי חכמי תימן הראשונים והאחרונים שסידרו כולם בתכאליל בזה"ל מצוות חוביות מן התורה לעשות מעקה על הגגות והמדרגות והבורות והגאיות (עיי"ש) וסילק המכשולים כולם, לאמרו יתעלה ועשיית מעקה לגג ולא תשים דמים בביתך "וכל מי שעשה דבר מאל"י יברך בשעת העשייה וכו' עכ"ל מעותק ללשה"ק וכו' עיי"ש עכ"ל השע"ה והעיני יצחק.

ביאור לשון "מעקה".

ויש לשאול אם אדם יעשה חוליא לבור, האם נחשב מעקה ומתחייב בברכה. ובעצם צריך לשאול מהו לשון "מעקה" וחשבתי לומר שהיא מלשון "מעיק", דהיינו שמעקה מונע עקא פי' צרה, ולפי"ז כל מכשול צריך לברך וכן על כיוסי בור נצטרך לברך. אבל זה באמת קושיא, דלא כ"כ ברור מתי מברכים, ומתי לו, ומהו הגדר וצ"ע.

קושית המנח"ח על דברי הרמב"ם.

ובכל אופן דיברנו בשיעור (מוצש"ק פ' בא) שלכא' יש להקשות על הרמב"ם. שהרי בהל' א' כשמדבר על גג ובור כתב שנלמדים מדין מעקה שכתוב "ולא תשים דמים בביתך" וכשמדבר על כל סכנת נפשות, מביא פסוק אחר מדכתיב השמר לך ושמור נפשך. ולכא' למה א"א לומר ששאר סכנות נלמדים גם מהפסוק "ולא תשים דמים בביתך" ומשמע ששאר סכנות לא נכללים מצד מעקה. ורואים שמגדיר הרמב"ם שני דברים בהל' א בור. ושמירה מסכנות זה כבר חלק שני. וכבר עמד בזה המנח"ח יעו"ש.

במעלת כתיבת חידו"ת.

ועמד בזה הבה"ח איתן אהרונים ה"ו, והביא תירוץ בכתב, דרך אגב, תדעו כלל. לכתוב חידושי תורה זה דבר עצום. כשאדם יושב ועומל בתורה ומתחדש לו חידושים וכותב את הדברים זה טוב א' שלא ישכח ב' שכותבים מתחדשים עוד דברים שאחרי שכותבים קטע אחד, נולד קטע שני, שאם לא היה כותב לא היה מתחדש לו. ג' הדברים יותר מתחדדים, כיון שכשכותבים צריך להתרכז איך לסגן את הכתיבה ואיך להגדיר את הדברים, ועוד אחרי כמה חודשים מצא ראייה, קושיא, וכדו' יש לו איפה להוסיף. חשוב להתרגל לכתוב. תנסו ותראו.

תירוץ לשאלתנו דלעיל.

וז"ל המכתב, במעקה הרמב"ם כתב רק בית שדרים בו, ובהל' ד' מתחיל לדבר על דבר שנלמד מ"הישמר לך", ובמצוות מעקה יש מיעוט של "לגגך". ואחרי שיש לנו את ה"השמר לך", מתברר למפרע שהמיעוט הוא רק על בתי כנסיות ובתי מדרשות בית הבקר ובית האוצרות. ומ"הישמר לך" הייתי יכול ללמוד מעקה לגג, אבל לא היה לנו את המיעוט עכ"ל. ונראה שכתב דבר נחמד שצריך ה' מיוחדת לגבי מעקה בשביל המיעוט, ושב"השמר לך" אין מיעוט שהרי שאר סכנות כגון סולם רעוע וכן כלב רע אם היינו לומדים ממעקה, בבתי כנסיות ובתי מדרשות היה פטור. ולכן צריך את הפסוק של "הישמר לך" לחייב על שאר סכנות בלי חילוקים.

ש"ת שנשאל מן שליט"א לאחר השיעור.

שאלה: בנוסח הברכה להתעטף בציצית מה שייך לומר להתעטף וכי יש מצווה להתעטף, ורק אם לובש מרוויח מצווה.
תשובת מן שליט"א: יפה. באמת חסר בלשון וצ"ל שהכוונה בברכה שכשאנו מתעטפים בבגד ארבע כנפות ציוונו לשים ציצית ובאמת אין ציווי על העיטוף וכנראה שא"א לפרט יותר מידי בברכה. וראיה לזה שהרמב"ם כותב בנוסח הברכה "על נטילת ידיים", שאפ' שהקב"ה לא ציווה אותנו ליטול ידיים שאינה חיוב מדוא' צ"ל שהכוונה שציוונו לשמוע לחכמים שאמרו ליטול ידיים, ומוכח שא"א להאריך ולפרט בברכות. המשך שאלה: מדוע לא נברך "על מצוות ציצית" (כמ"ש הרמ"א לענין טלית קטן).
תשובת מן שליט"א: מפני שרצו לכלול ברכה את העיטוף כלשון הפסוק "אשר תכסה בה".
המשך שאלה: מדוע על טלית קטן מברכים "על מצוות ציצית". (לשיטת הרמ"א)
תשובת מן שליט"א: כיון שבטלית קטן לא ניכר בו מצווה, וזה רק היכי תמצוי לקיים את המצווה. שהרי אין סיבה להתעטף עם טלית קטן. שענין העטיפה הוא דבר מכוויד, וטלית קטן אינו דבר מכוויד. אין בגד כזה בעולם רק יהודים.
שאלה: הרב אמר לנו בעבר שהטעמים למצוות ולתקנות חז"ל שמובאים בגמ' אינם עיקר ויש טעמים אחרים ע"פ הסוד וכדו', שאינם גלויים לנו ובשע"ה שבת כתוב לענין תקנת עזרא שתיקן לכבס את הבגדים ביום חמישי שיהיו מוכנים לשבת, ולא ביום שישי שבזמנינו מותר לכבס גם ביום שיש כיון שיש מכונת כביסה. ולכא' למה לא נאמר שיש בתקנה עוד טעמים שאינם גלויים לנו.
תשובת מן שליט"א: אם יש ראייה מהגמ' שהדבר תלוי בטעם כמו שכתוב בשו"ע לענין מים גלויים שמוטר (חוץ משיטת הגר"א שאסור) כיון שרואים בגמ' שאיפה שלא היו חוששים לא חשושו. אבל אם אין הוכחה מהגמ' אומרים שיש טעמים אחרים שלא כתובים. אבל צריך לבדוק טוב כל סוגיא אם היא ראייה, שהרי לענין תרגום יש אומרים שכל התרגום נתקן כדי שאנשים יבינו, וממילא לא שייך לתרגם היום. ואנחנו סוברים שיש עוד טעמים לתקנה שלא גלויים לנו. ויש מביאים ראייה מהגמ' במגילה שכתוב מקום שיש תורגמן, ומשמע שיש מקומות שלא תרגמו. ואנחנו מסבירים שהיו מתרגמים בע"פ, וזה הכוונה מקום שיש תורגמן שמתרגם בע"פ, והיו מקומות שלא היה מי שידע לתרגם בע"פ.

התודה והברכה נשגר קמיה לאיש
רב הפעלים הרב שילה יגאלי יצ"ו
על עזרתו בעלון מידי שבוע.

שובו בנים
שובבי"ם